

УДК 343.132:351.745.7

Татієв Садіг Рзаєвич –
кандидат юридичних наук,
голова Апеляційного суду
Чернігівської області

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Здійснено аналіз законодавчого врегулювання можливості застосування режиму секретності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Визначено окремі проблемні питання його використання в кримінальному провадженні.

Ключові слова: законодавче врегулювання; режим; секретність; негласні слідчі (розшукові) дії; кримінальне провадження.

Проанализировано законодательное регулирование возможности применения режима секретности при проведении негласных следственных (розыскных) действий. Выделены некоторые проблемные вопросы его использования в уголовном производстве.

Ключевые слова: законодательное регулирование; режим; секретность; негласные следственные (розыскные) действия; уголовное производство.

Законодавець, приймаючи новий Кримінально-процесуальний кодекс України, передбачив можливість застосування режиму секретності (таємності) під час здійснення та використання результатів проведення таких дій. Режим секретності вчені-процесуалісти сьогодні визначають, як установлений нормативно-правовими актами відповідного рівня порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони й захисту компетентними суб'єктами інформації, що становить таємницю.

Крім того, будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, згідно із Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ, є інформацією [1]. Зазначений нормативно-правовий акт також закріпив відповідні правові режими інформаційної діяльності залежно від розподілу інформації на види. З одного боку, інформація, яка, відповідно до закону, належить до інформації без обмеженого доступу, є відкритою, з іншого – інформація з обмеженим доступом вважається конфіденційною, таємною та службовою.

Метою статті є висвітлення правового регулювання застосування режиму секретності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних учених у галузі кримінального та кримінально-процесуального права, зокрема: Є. М. Блажівського, О. В. Геселева, В. Г. Гончаренка, С. О. Гриненко, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, С. В. Ківалова, І. М. Козьякова, С. М. Міщенко, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, С. М. Скрипниченко, Є. Д. Скулиша, С. Р. Тагієва, В. Я. Тація, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, С. Б. Фоміна, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та ін.

Кримінальне процесуальне законодавство закріплює вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій та врегулює порядок їх застосування для забезпечення умов, за яких кількість випадків зловживання такими діями органами досудового розслідування значно зменшиться, що, відповідно, забезпечить дотримання законності в разі обмеження конституційних прав людини.

Відповідно до положень Закону України «Про державну таємницю», режим секретності слід розуміти як єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці [2]. Більше того, у зазначеному нормативно-правовому акті розмежовано такі поняття, як «*ступінь секретності*» («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») – категорія, що визначає важливість секретної інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою; «*режим секретності*» – категорія, яка характеризує важливість та обсяги відомостей, що становлять державну таємницю та зосереджені в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях.

З огляду на це, на нашу думку, режими секретності й таємності слід розглядати як тотожні категорії. Інша справа, коли режим секретності варто відрізнити від конспірації та конфіденційності. Таке розмежування надає можливість констатувати, що режим секретності стосується суто організаційно-правового аспекту діяльності відповідних органів, а конспірація – організаційно-тактичного. Не викликає сумнівів думка авторів підручника «Кримінальний процес» за загальною редакцією В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної та О. Г. Шило про те, що відмінності між зазначеними поняттями полягають і в суб'єктах, на яких вони поширюються. Конспірація передбачає певні права та обов'язки не лише для слідчого, прокурора, оперативного працівника, а й для осіб, які конфіденційно співпрацюють із ними. Для забезпечення режиму секретності достатньо обмежити доступ сторонніх осіб до документів

обмеженого розповсюдження, а під час конспірації необхідною є активність і професійна підготовка суб'єктів [3, с. 423].

Такий Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджено наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 р. № 440 [4].

Оскільки негласні слідчі (розшукові) дії є такими, відомості про які не підлягають розголошенню, конституційні права й свободи осіб, яких залучають до їх проведення, потребують відповідного захисту. З цією метою в ст. 253 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України зазначено, що особи, конституційні права яких було тимчасово обмежено під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово поінформовані прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

У повідомленні обов'язково зазначають вид негласної слідчої (розшукової) дії, а також подальше використання отриманих матеріалів в кримінальному провадженні або їх знищення. У разі вилучення речей чи документів прокурор, направляючи повідомлення, повинен з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. Водночас потрібно враховувати необхідність забезпечення прав і законних інтересів особи, а також необхідність запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню (коли речі або документи є речовим доказом в кримінальному провадженні, у разі виявлення предметів, заборонених до обігу).

Конкретний час повідомлення визначають з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, причетних до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути здійснене протягом 12 місяців із дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [5].

Відомості, що мають гриф «таємно», після їх розсекречування, можуть бути надані особі, права якої тимчасово обмежувалися з огляду на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, услід за прийняттям рішення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Таким чином, передбачений ст. 253 КПК України порядок оповіщення особи є ефективним засобом забезпечення прав людини на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Досвід роботи на посаді голови Апеляційного суду області дає підстави погодитися з позицією таких учених, як О. О. Левендаренко та Д. В. Іващенко, стосовно того, що така гарантія

є прогресивним кроком уперед [6, с. 569], а тому до чинного процесуального законодавства слід внести зміни, які б відповідали задекларованому в новому КПК України принципу змагальності, оскільки він позбавляє підозрюваного можливості повною мірою захищатися на стадії досудового розслідування [7, с. 18].

Водночас таку новелу КПК України вважаємо позитивним здобутком у сфері реформування кримінальної юстиції. Адже на необхідності надсилання зазначеного вище повідомлення акцентував увагу також Європейський суд з прав людини як на важливій гарантію прав особи. Навіть якщо особи, щодо яких уживають таких заходів, дізнаються про втручання в їх право на повагу до їх кореспонденції, право оскаржити законність такого рішення, гарантоване національним законодавством, на практиці виявляється обмеженим.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідальними за забезпечення охорони державної таємниці та дотримання вимог законодавства про державну таємницю є слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва в кримінальному провадженні, оперативні працівники, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії.

Оскільки негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих дій, головним їх призначенням є отримання (збирання) доказів або перевірка вже одержаних доказів, тобто забезпечення конкретного кримінального провадження доказовою інформацією. Водночас саме на прокурора покладено обов'язок щодо вжиття заходів зі збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які він планує використати в кримінальному провадженні. До результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть бути використанні під час доказування, належать протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, а також вилучені під час їх проведення речі й документи чи їх копії.

З урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів, після проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у разі, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України, грифи секретності матеріальних носіїв інформації щодо їх проведення підлягають розсекреченню.

Процес розсекречування матеріальних носіїв секретної інформації полягає в знятті в установленому законодавством порядку

обмежень на поширення та доступ до конкретної секретної інформації шляхом скасування раніше наданого грифа секретності документам, виробам або іншим матеріальним носіям цієї інформації.

Рішення про розсекречування матеріальних носіїв інформації, отриманої за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, приймає прокурор, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у конкретному кримінальному провадженні. Процесуальне оформлення такого рішення здійснюється у вигляді постанови, що повинна складатися із вступної, мотивувальної та резолютивної частин.

Нині чинним законодавством не врегульовано питання щодо розсекречування рішень слідчих суддів апеляційних судів про надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначені рішення є фактичною та юридичною підставою для проведення більшості таких дій, а одержані внаслідок цього докази оцінюються судом з позиції допустимості під час розгляду справи по суті. Проте наказу або іншого документа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ чи Верховного Суду України з цього питання не існує, унаслідок чого судді не задовольняють письмові запити прокурорів щодо зняття грифа секретності з рішень слідчих суддів апеляційних судів [8]. На нашу думку, до нормативного врегулювання окресленого питання необхідно розсекретити всі інші наявні документи: клопотання до суду, доручення органу, що проводить негласні слідчі (розшукові) дії, протокол про результати їх проведення тощо.

Інформація, одержана за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій може бути легалізована в кримінальному провадженні у вигляді доказів, використовуватися з іншою метою чи передаватися або ж взагалі не використовуватися. У кожному конкретному випадку така інформація набуває відповідного правового статусу та порядку його реалізації.

Результати негласних слідчих (розшукових) дій використовуються в доказуванні на тих же підставах, що й результати проведення інших слідчих дій. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 256 КПК України, особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Їх допит може відбуватися як зі збереженням у таємниці відомостей про них, так із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом [5].

Зважаючи на те, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій може тривати певний час і забезпечувати одержання значного обсягу інформації, що не завжди є потрібною в

кримінальному провадженні, законодавець передбачив можливість знищення або повернення власникові такої інформації. Відповідальним за цей процес є прокурор. Так, інформація (відомості, речі та документи), отримана за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яку прокурор визнає непотрібною для подальшого досудового розслідування, негайно знищують або повертають власнику, «... з урахуванням необхідності забезпечення прав і законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню» [5].

У постанові щодо рішення прокурора про знищення відомостей, речей і документів зазначають дані щодо кримінального провадження, його реєстраційний номер, стислий виклад обставин злочину, правову кваліфікацію злочину, відомості про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (щодо ухвали слідчого судді чи постанови слідчого, прокурора, одержані матеріали), які матеріали використано як докази, які підлягають знищенню, підстави, передбачені КПК України, а також співробітник режимно-секретного органу, якому доручено знищення. Крім того, у постанові наводять повний перелік матеріалів, які підлягають знищенню, їх реквізити, назви, ознаки тощо. У постанові також зазначають відомості про те, що власник документів і речей не зацікавлений у їх поверненні, про що свідчить відповідна його заява.

Отже, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що режим секретності дає змогу забезпечити: по-перше, таємний характер заходів, що проводяться під час негласних слідчих (розшукових) дій, по-друге, нерозголошення третім особам даних щодо методу й тактики їх проведення; по-третє, цілковите зберігання інформації, отриманої внаслідок проведення таких дій та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/conv/print1371451652763341>.
2. Про державну таємницю [Електронний ресурс] : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/conv/print1371451652763341>.
3. Кримінальний процес : [підруч.] / Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
4. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю [Електронний ресурс] : наказ Служби безпеки

України від 12 серп. 2005 р. № 440 / Служба безпеки України. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05/conv/print1360048133620573>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

6. Левендаренко О. О. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження / О. О. Левендаренко, Д. В. Іващенко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 567–571.

7. Тагієв С. Тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, у кримінальному провадженні / С. Тагієв // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 2. – С. 13–24.

8. Тагієв С. Р. Судовий контроль при негласному обстеженні житла чи іншого володіння особи / С. Р. Тагієв // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 2. – С. 128–138.